

Privedla: Silvija Dražić

Podstaknuta zajedničkim stavom mnogih savremenih misilaca (Hajdeger, Vitgenštajn, Apel, Gadamer, Riker i dr.) da je jezik temeljni poriv, i, konačno, ishodište najvećeg dela ovovekovnog teorijskog promišljanja (filozofskog, antropološkog, psihološkog književnonaučnog i dr.), redakcija »Polja« pokreće tematski ciklus posvećen problematici jezika u različitim vidovima njenog ispoljavanja. Utoliko šarolikost ovog prvog javljanja, ma koliko da je (možda) rezultat sticaja okolnosti, ima i eksplikativnu funkciju, budući da je, u neku ruku, korelat mnogolikosti koju pitanja o jeziku u našem veku zadobijaju. Ipak, ona ne bi trebala da ostane i pravilo. Naime, u narednim pojavljinama ovoga ciklusa nastojaćemo da, sužavanjem vizure na jedan problemski sklop, izabrane tekstove povežemo u koherentniju celinu i tako, deo po deo, osvetlimo neke aspekte ove obimne i heterogene problematike.

moderno shvanje strukture singularnih i generalnih stavova: logičko-semantički i gramatički oblik

ernst tugendhat

U poglavlju 5 videli smo da tradicionalna logika razlikuje sledeće vrste sudova:

(1) Singularni sudovi. Primer: »Sokrat je čovek«;

(2) Generalni sudovi.

(a) Univerzalni sudovi. Primer: »Svi ljudi su smrtni«;

(b) Partikulatni sudovi. Primer: »Neki ljudi su smrtni«.

Ako se sada okrenemo modernom shvanju, više nećemo govoriti o strukturi sudova nego stavova (Sätze) i pri tom svagda pretpostavljati kako se radi o iskaznim stavovima (Aussagensätzen), primerno današnjem uobičajenom jezičkom orijentiranju, a u protivstavu prema ravnovonovkovnom psihološkom orijentiranju (up. pogl. 1 i 2). Nova razmišljanja moderne logike o strukturi ipak su nezavisna od toga da li se misli da se radi o strukturi stavova ili sudova.

Iz jezičke perspektive, tradicionalno shvanje može se tako sažeti što su prema njemu predikativni svi jednostavni iskazni stavovi, tj. sastoje se iz subjekta i predikata. Jednako ćemo videti da se termini »subjekt« i »predikat« takođe čisto gramatički mogu razumeti. Gramatičko razumevanje ovih termina je u tradiciji uvek bilo povezivano sa semantičkim (značenju primerenim) razumevanjem. Ono što je semantički bilo mišljeno s »predikatom« i »subjektom« jeste to da neki predikativni stav ima strukturu da nešto (ono za šta stoji predikat) nečemu (o tome da za šta stoji subjektivni izraz) biva iskazano (»predicirano«). To se, takođe, može ovako formulisati: predikat uvek stoji za neki pojam (ili neku klasu), i predikativnim stavom se kaže da nešto (npr. Sokrat, ili: svi ljudi, ili: neki ljudi) pada pod ovaj pojam (odn. u ovu klasu). S tim se u čitavoj tradiciji od Aristotela do u XIX stoleće povezivalo shvanje da svaki predikativni stav (odn. svaki sud) stoji za neko sastavljanje (»Synthesis«); u nekom sudu nešto s nečim (predikativni pojam s pojmom, subjekta) biva povezano; samo je vrsta ove veze različita kod singularnih, univerzalnih i partikularnih sudova.

Za sada sasvim apstrazujemo mogućnosti kompleksnih stavova (za to up. pogl. 7) i zadržavamo se samo na jednostavnim (ne -kompleksnim) stavovima. Upravo prikazano tradicionalno shvanje svih jednostavnih iskaznih stavova kao predikativnih stavova imalo je za posledicu da je tradicionalna logika mogla spoznati samo takve odnose implikacije (koji postoji) između jednostavnih stavova, koji su sadržani u silogistici. Na primerima se lako može razjasniti da postoje i druge logičke implikacije između jednostavnih stavova; to onda mora voditi novom shvanju strukture ovih stavova, pošto se sve lo-

gičke implikacije temelje u strukturi (obliku) stavova (up. pogl. 3).

6.1 Relacioni izkazi

1. primer.¹ Iz premisa »svi krugovi su figure« i »Peter crta krug« sledi konkluzija »Peter crta neku figuru«. Ovaj zaključak je intuitivno isto tako jednostavan kao modus Barbara, a ipak silogistički ne daje nikakvog povoda da spozna njegovo važenje. U čemu je stvar? Podsetimo se da je silogizam uvek pretpostavlja neki *terminus medius*, koji je sadržan u obe premise na mestu predikata ili subjekta. Neki takva *terminus medius* ovde nedostaje. Reč »krug« ipak se pojavljuje u obe premise, ali u drugoj premisi to nije predikat (predikat je, štaviše, izraz »crta neki krug«), nego samo jedan deo predikata. Logička veza između obeju premisa može se uspostaviti samo kada se struktura stavova u drugoj premisi drugačije razume. Kompleksni predikat »crta neki krug« očito se mora dalje podeliti u »crta neki krug«. Izraz »crta...« je relacioni izraz. Drugi relacioni izrazi su npr. »veći je nego...«, »otac je...« (čiji)...«. Takvi izrazi ne stoje za neko svojstvo predmeta, nego za relaciju u kojoj neki predmet stoji prema nekom drugom, koji se onda imenuje u dopunskom izrazu (npr. »neki krug«).

To se svagda već uvidalo (up. Aristotel, *Kategorije*, pog.7). Puka potpodela predikata ovde ipak više ne pomaže. Frege je pronašao sledeće rešenje: stav moramo tako deliti da se on podvaja na dva dela, koji sada, pak, više nisu subjekt i predikat; ova dva dela su, štaviše: relacioni izraz na jednoj strani i jedan uređeni par od dva subjektna izraza na drugoj npr. stav »Rolf je otac Kurtov« stoji se od relacionog izraza »je otac...« i uređenog para (»Rolf«, »Kurt«). To sada ima ovaj smisao: relacija očinstva postoji između ova predmeta – Rolf i Kurt. (O nekom »uređenom« paru mora se govoriti, jer su, npr. razlikuju ova dva iskaza: »Rolf je otac Kurtov«, i »Kurt je otac Rolfov«. U posebnom slučaju, gde je mesto obaju relata jednakožeće, govoriti se o recipročnoj relaciji – up. npr. relacione izraze »je sestra...«, »igra sa...«). U našem primeru »Peter crta neki krug« postoji relacija crtanja između Peter i nekog kruga. Sada se može razumeti na čemu se temelji logička implikacija. Ona se može u ovom slučaju intuitivno, recimo, ovako formulisati; ako postoji neka relacija između nekog predmeta *a* i nekog predmeta koji je *B* (2. premlisa), i sve što je *B* jeste takođe i *C* (1. premlisa), onda takođe postoji relacija između *a* i nekog predmeta koji je *C*.

Fregeova najvažnija nova spoznaja je: u nekom iskazu u kojem je kazano da se neki predmet a nalazi u relaciji *R* prema nekom drugom pred-

metu, semantički značajna deoba nije ona između subjekta i predikata, nego podela između relacionog izraza na jednoj strani i obeju oznaku predmeta na drugoj. Ovo novo shvanje se ponekad ovako prikazuje: u zbilji (Wirklichkeit) je relacioni izraz predikat; onda imamo posla sa dvostrukim (zweistellig) predikatom, koji ne biva dopunjeno samou subjektnim izrazom, nego nekim uređenim parom subjektnih izraza. Ipak, manje je zbirajuće izraze »predikat« i »subjekt« ostaviti u njihovom gramatičkom značenju i razlikovati gramatičku strukturu i logičko-semantičku strukturu. Gramatički je »Rolf je otac Kurtov« podeljeno u »Rolf« (subjekt) i »je otac Kurtov« (predikat); semantički je ovaj stav podelen u »je otac« i »Rolf«, »Kurt«. Još ćemo видети (6.3) kako treba razumeti razliku između gramatičke i semantičke strukture.

6.2 Struktura generalnih stavova

2. primer.² Razmotrimo sledeći zaključak koji ima samo jednu premlisu: »Postoje neki filozofi kojima protivreče svi filozofi; dakle, neki filozofi protivreče sebi samima«. Neki takav zaključak uopšte više ne odgovara (passen) silogističkom uzoru. On sadrži relacioni izraz, ali uz to dolazi još neštoだlje: premlisa nije ni samo univerzalna niti samo partikularna, štaviše, u njoj se pojavljuju reč »svi« i reč »neki«. Ostave li se načas logički odnos relacionih izraza po strani, sledeće proširenje je vrlo blizu. Umesto da se o nečem kaže da se nalazi u relaciji *R* prema nečem drugom, o nekima (ond. svima) *F* možemo reći da se nalazi u ovoj relaciji prema nekim (ond. svim) *G* (npr.: »Svi ljudi su potomci nekih bogova«); iste strukture je i – istiniti – iskaz: »U odnosu na svaki broj postoji neki veći«, koji se očito razlikuje od – lažnog – stava: »Postoji neki broj koji je veći od svih brojeva.« Već je sholastička logika uvidela ovaj problem takozvane multiplicirane kvantifikacije, ali ga nije mogla učiniti logički transparentnim, jer je bila zatvorena u shemu subjekti-predikat. Kao najveći od svih Fregedovih učinaka važi to što je on rešio ovaj problem. On je to učinio utoliko što je sasvim iznova analizirao strukturu jednostavnih generalnih stavova, u kojima se pojavljuje samo jedan takozvani kvantor (pod čim se podrazumevaju reči »neki« i »svi«).

Postavlja se, dakle, pitanje: Šta zapravo mislimo kada kažemo takvo nešto kao »Svi labudovi su beli« ili »Neki mravi su ljubičasti«? Ovo pitanje je prirodno identično s pitanjem: kako takve stavove – kako značenja takvih stavova – razumeti? Da ovo pitanje pogoda oblik takvih stavova, znači: mi apstrahujuemo od posebnih sadržinskih reči, koje se pojavljuju u ovim primerima (»labudovi«, »beo«, »mravi«, »ljubičasto«). Pitanje je: kako razumeti

Христофор Жефаровић СТСМ

oblike stavoval: »Svi...su...« i »Neki...su...«? Značenje uobičajenog konkretnog stava, npr. »Svi labudovi su beli«, očito zavisi od značenja oblika stava »Svi...su...« i od značenja u njemu iznetih sadržajnih reči, »labud« i »beo«. To se može i ovako izraziti: značenje konkretnog stava je *funkcija* značenja stavnog oblika / značenja sadržajnih reči.

Sada smo blizu (zaključku) da se pitanje o značenju oblika generalnih predikativnih stavova ne može iznova temeljno postaviti, a da se istovremeno iznova ne postavi pitanje o značenju oblika singularnog predikativnog stava. Ovo pitanje u tradiciji nije sagledano kao problem, jer se odgovor na njega smatrao samozaukljivim, na način opisan na 80. strani: značenje singularnog predikativnog oblika stava shvatanje je kao sinteza, sastavljanje, a značenje generalnog predikativnog oblika stava je onda analogno bilo shvatanu, u svakom slučaju kao sastavljanje.

Ovo shvatanje vodi teškoćama već kod singularnog predikativnog stava »Sokrat je čelav«. Sama jezička tvorevina – stav – naravno, sastavljena je iz obeju deonih izraza, subjekta i predikata. Da li iz toga takođe sledi da značenje stava moramo posmatrati kao sastavljeni iz toga za šta stoji subjekt i onoga za što stoji predikat? Ovo tradicionalno shvatanje prepostavlja da subjekt i predikat stoe za nešto, za neki predmet (kako se takođe kaže, za neki entitet), jer govor o sastavljanju prepostavlja da nešto sa nečim biva sastavljeno, predmet sa nekim drugim predmetom. Sada je očito da subjektni izraz singularnog predikativnog stava stoji za nešto. U gornjem primeru subjektni izraz »Sokrat« stoji za »Sokrata – određenu osobu. Ali, stoji li takođe predikat – u našem primeru izraz »je čelav« – za nešto? Očito, on ne stoji za neki predmet u uobičajenom smislu, on ne stoji za neki entitet koji bi mogao biti identifikovan u prostoru i vremenu. Ako predikat »je čelav« uopšte stoji za nešto, to se radi o atributu ili svojstvu čelavosti. Atributi (ili pojmovi) su takozvani apstraktivi predmeti. Ovu problematiku zahvatimo u 8. poglavljiju, a ovde jedino tvrdimo da tradicionalno shvatanje značenja predikativnog stava, kao sinteze, pretpostavlja da se tu radi o sastavljanju nekog konkretnog (prostorno-vremenskog) predmeta sa nekim apstraktivnim predmetom, i da to vodi u teškoće, u koje ćemo ući u 8. poglavljiju.

Postoji li neka alternativa? Prvi korak je bilo da se napusti na str. 80 prikazana tradicionalna pojmovnost o sintezi ili sastavljanju i sada još samo kaže: sa singularnim predikativnim stavom je podrazumevano da predmet za koji stoji subjekat, pada pod pojam za koji stoji predikat. Sada, dakle, govorimo o pojmovima umesto o atributima i o »padanju pod neki pojam« umesto o »sastavljanju« sa nekim atributom. Onda se, pak, postavlja pitanje: šta treba razumeti pod ovim »padanjem pod«? Ako se čitav stav više ne može tako razumeti da stoji za neku sastavljenu predmetnost – sastojeći se iz značenja subjekta (ili predmeta za koji subjekt stoji) i značenje predikata (ili predmeta za koji predikat stoji) – kako ga onda treba razumeti?

Frege nije u svoj oštini eksplisitno formulisao temeljni misao novog shvatanja. Ona je sadržana u Wittgensteinovom Tractatusu i sasvim eksplisitno formulisana tek kod Davida. Wittgenstein piše: »Razumeti neki stav znači znati što je slučaj, ako je on istinit« (Tractatus, 4.024). Razumeti značenje stava znači, dakle, prema ovom shvatanju: znati pod kojim uslovima je on istinit. Ovo shvatanje sada se može postaviti na mesto tradicionalnog shvatanja o značenju stava: razumeti neki stav *ne* znači: razumeti za koju sastavljenu predmetnost on stoji (šta je sa čim sastavljeno), nego: razumeti pod kojim uslovima je on istinit.

To najpre može da izgleda nerazumljivo, ali odmah postaje smisalo, kada ova opšta ideja primenimo na posebni slučaj singularnog predikativnog stava. Neki takav stav (npr. »Sokrat je čelav«), po Fregeu, istinit je kada predmet za koji stoji subjekat (Sokrat) pada pod pojam za koji stoji predikat »je čelav«. Ovo se može čisto jezički i ovako ponoviti: stav je istinit kada predikat pogoda (zutreffend) predmet. Sada se može kazati: neki takav stav razumeti, znači razumeti da je on istinit, kada ovaj predmet pada pod ovaj pojam, odnosno kada ga predikat pogoda. Time je stečeno jedno shvatanje značenja (razumevanja) singularnog predikativnog stava, koje je slobodno od tradicionalne predstave da je ovo značenje nešto u čemu je nešto sastavljeno sa neštim drugim.

Ovim novim razumevanjem singularnog predikativnog oblika stava Frege je istovremeno otvorio novu perspektivu za razumevanje generalnog predikativnog oblika stava. Teškoća tradicionalne concepcije sinteze sastojala se, kod singularnih predikativnih stavova, samo u tome što je problematično da se kod predikata pretpostavi neki predmet za koji on (predikat – M.P.) stoji. Problematično, ali ipak možda moguće. Kod generalnih stavova sada, pak, iskrasava dalja teškoća, da subjekt (»svi F«, »neki F«) ne stoji za neki predmet. Dok se kod predikata samo za nuždu može govoriti o nekom predmetu za koji on stoji (atribut), izgleda da se kod subjekta generalnih stavova više ne može dati neko rešenje za nuždu.

Pokušajmo da vidimo da li ono ipak postoji! Za koji predmet stoji izraz »svi mravi«? Da li je to klasa (mnogošto) mrava? Kada, pak, kažemo »Svi mravi su otrovni«, mi ne mislimo da je klasa mrava otrovna, nego da su mravi – svi mravi – otrovni. Još je teže kod »nekih mrava«. Tradicionalno shvatanje je bilo da ovaj izraz stoji za potklasu klase mrava. Ali, da li je time podrazumevana neka određena potklasa? Kada, npr., kažemo »Neki mravi su ljubičasti«, to bi, prema ovom tradicionalnom shvatanju, značilo: »Postoji jedna potklasa mrava koja je takva da su u njoj sadržani mravi ljubičasti«. Prvo, ovde se ponavlja prigovor koji je podignut već kod »svi«; postoje mravi koji su ljubičasti, a ne potklasa. Drugo, ovde se predikat ne primenjuje na unapred ograničenu potklasu; nego se ova potklasa tek razgraničava ovim predikatom. Stoga se ne može kazati (kao što se moglo prema teoriji sinteze) da se atribut sastavlja sa potklasom. Neodrživost ovog shvatanja postaje posebno jasna kada se neki takav stav negira, odnosno tvrdi da je on lažan. Kada kažemo »lažno je da su neki mravi ljubičasti«, mislimo li onda da postoji neka (određena) potklasa mrava koji nisu ljubičasti? Naravno, ne. Misli se da među svim proizvoljnim podmnoštivima mrava ne postoji nikakvo u kojem su sadržani mravi ljubičasti. »Postoji neko proizvoljno podmnoštvo mrava...« ipak je samo prigodna formulacija za »Postoje neki (bilo koji) mravi...«. Izraz »neko (neodređeno) podmnoštvo F« ne stoji za neko (određeno) podmnoštvo F; uostalom, uopšte ne stoji za nešto.

Prinudeni smo, dakle, da odbacimo shvatanje da izrazi »svi F«, »neki F« stope za nešto – za neki predmet. Prirodno, može se kazati: oni stope »bilo kako« za mnoge predmete. Ali, kako onda razumeti iskaz u celini? Može li se iskaz još razumeti kao sastavljanje? I može li se on uopšte razumeti analogno singularnom predikativnom iskazu? Kod ovog smo maločas došli do shvatanja: neki takav iskaz je istinit kada predikat pogoda predmet. Ali, to se ne može prenosi na generalne iskaze, pošto ovde nemamo neki predmet.

Fregeovo rešenje sastoji se u tome što on izraze »neki mravi«, »svi mravi« – koji očito obrazuju gramatičko jedinstvo – ne shvata više kao semantičko jedinstvo, kako je to bilo uobičajeno u tradiciji.

Ovaj novi predlog može se učiniti razumljivim na osnovu jezički ekvivalentnog izraza. Stav »neki mravi su ljubičasti« semantički je očito ekvivalentan stavu »Postoje neki ljubičasti mravi« (ili, takođe, jednostavije: »Postoje ljubičasti mravi«). Izraz »neki mravi« u ovom formulaciji više ne stoji kao subjekt, i on više uopšte neobrazuje neko jedinstvo. Stav »Postoje neki ljubičasti mravi« takođe je blizu izvornom stavu »Neki mravi su ljubičasti«; umesto da se deli na tradicionalni način (»Neki mravi/su ljubičasti«), treba ga, staviše, ovako podeliti: »neki/mravi/ljubičasti«. Odgovarajući tomu, sada bismo univerzalni stav morali ovako podeliti: »Svi/mravi/otrovni«. Izraze »neki«, odnosno »svi«, dakle, izolovali smo.

Sada se najpre možemo pomoći daljim jezičkim ekvivalentnjima. Umesto »svi«, možemo, takođe, kazati »svaki«. Notiramo li »Svaki/mravi/otrovni«, upada u oči da i u običnom govoru stoji jedan gramatički slično podeleni stav: »Svaki ko je mrav, otrovan je«. To očito kazuje isto toliko kao i: »Svaki, kada je to neki mrav, otrovan je«.

Na osnovu ove formulacije može se učiniti jasnijim Fregeovo novo shvatanje. Najpre se može kazati (Frege to nije tako kazao): Reč »svaki« u »Svaki: (ako je to F, to je G) (ili »svi«) ne stoji za nešto, nego sadrži upućivanje na radnju »Carstvo se uzima prema svakom«, i na ovo uputstvo za radnju nadovezuje se tvrdnja: »Kada je to F, to je G«. To, dakle, znači: stav »Svi F su G« upućuje na druge stavove, naime, na singularne stavove koji se odnose na pojedine predmete, o kojima ćemo svagda kazati: Kada je ovo F, to je G.

To što je upravo kazano trebalo bi da se informišno uklopi u Fregeovo formalno objašnjavanje. Ovo se utoliko nadovezuje na ono što je stečeno kod singularnih predikativnih stavova, kao što se sada takođe pretpostavlja: mi razumemo neki oblik stava kada za stavove ovog oblika razumemo koji je njihov uslov istine. U sadašnjem slučaju važi: stav »Svi F su G« (= »Svaki: ako je F, to je G«) je istinit kada je svaki od stavova »Ako je ovo F, to je G« istinit. Ono što razumemo kada razumemo oblik stava »Svi F su G«, jeste da istina stavova ovog oblika зависi od istine onih drugih stavova.

Sasvim analogno je kod partikularnih stavova. Ko kaže »Neki F su G«, misli: »(Uzme li se redom) kojih od onih, koji su F, jesu G«. Ovaj iskaz ovde takođe ukazuje na singularne iskaze, sada, pak, tako što je ovaj iskaz upravo onda istinit kada je istinit proizvoljni singularni stav »Ovo je F i ono je G«.

6.3 Gramatička i semantička struktura

Na početku 6. poglavlja uputili smo na to da gramatička i semantička struktura stavova u tradiciji nisu bile jasno odvajane. Posebno je govor o strukturi subjekta-predikata bio shvatan na neodvojiv gramatički i semantički način. Od tog je zavisilo to što nije bio jasan ni govor o gramatičkoj strukturi, niti govor o semantičkoj strukturi. Razmišljanja koja su provedena u poglavljiju 6.2 sada dopuštaju oštar pojam semantičke strukture (ili oblike) nekog stava. Ovo je omogućeno time što smo sada stekli određeni pojmom značenja nekog stava: shvatom značenje nekog stava kada znamo pod kojim uslovima je on istinit. Sada smo takođe kazali: značenje nekog stava (npr. »Svi labudovi su beli«) zavisi od značenja stavnog oblika (»svi...su...«) i značenja sadržajnih reči. Ovi skupa čine uslove pod kojima je on istinit. Šta sada znači shvati stvari oblik (Satzform)? U posebnom slučaju nekog singularnog predikativnog stava, odgovor glasi: on je istinit kada predikat pogoda predmet za koji stoji subjektni iz-

АТОГРАФИЈА ИЗОБРАЖЕНИЈЕ

raz. Time je navedeno opšte pravilo *kako* istina stava zavisi od značenja njegovih deonih izraza. Kod generalnih stavova takođe smo udarali na takva pravila, samo što ovde istina stava zavisi od istine drugih stavova: Ova pravila, dakle, određuju semantičku strukturu nekog stava. Ona ne uređuju kako je neki stav sastavljen od njegovih članova, nego od čega zavisi značenje – a to znači istina – stava koji je sastavljen na određeni način.

Ovo objašnjenje pretpostavlja da se možemo sporazumeti o tome kako je stav sastavljen od njegovih članova, a bez osvrta na njegovo značenje; to znači: moramo moći najpre gramatički da opštemo stav. Gramatička struktura stavova u modernoj lingvistici definiše se tako što se uopšte ne mora uzimati u obzir značenje stava. To se dešava ukoliko su stavovi podešljeni na taj način da je uobičajeni član određen takozvanom klasom distribucije. Dva dela stava pripadaju u istu klasu distribucije (imaju istu distribuciju), kada se mogu naći u istom jezičkom kontekstu, tj. mogu biti tako dopunjeni istim drugim izrazima da celina bude prihvadena kao stav. Uzmimo, npr., oba dela stava »Peter« i »svaki čovek«. U svakom kontekstu u kojem se nalazi jedan izraz, može se naći i drugi. Oni, dakle, imaju istu distribuciju, te stoga pripadaju istoj gramatičkoj klasi.

Sasvim je, dakle, korektno kazati da stavovi tipa »Peter je smrтан« i tipa »Svaki čovek je smrтан« gramatički imaju istu strukturu. U poglavju 6.2 smo, pak, videli da je njihova semantička struktura sasvim različita. Moramo, dakle, oštroti razlikovati semantičku i gramatičku strukturu. U 6.2 smo pretpostavili da, npr., sledeća dva stava imaju istu semantičku strukturu: »Neki mravi su ljubičasti« i »Postoje ljubičasti mravi«, upravo kao i »Ljubičasti mravi egzistiraju«. Ali, gramatička struktura ovih stavova je očito različita.

Izrazi »subjekt« i »predikat« i danas se često dvoznačno upotrebljavaju, kako gramatički, tako i semantički. Autori koji semantički upotrebljavaju reči »predikat« i »predikativ« npr. kažu: »Generalni stavovi nisu navlastiti (a to znači semantički) predikativni«, ili: »Reč egzistira nije navlastito (a to znači semantički nikakav predikat)«. Takođe, u uobičajenom govoru o »računu predikata«, »predikat« je semantički shvaćen. Takve jezičke dvoznačnosti su bezazlene, kada ih se prozre. Umesto da se »subjekt« i »predikat« dvoznačno upotrebljavaju, ovi termini se isto tako mogu posmatrati kao čisto gramatički, kako to, npr., Quine čini, koji »navlastite subjektne izraze označava kao singularne termine, a »navlastite« predikate kao generalne termine. Ovi pojmovi su sada otprilike ovako definisani: singularni termin je izraz koji ima funkciju da označi neki pojedinačni predmet; generalni termin je izraz koji ima funkciju da klasifikuje i razlikuje predmete. Primeri: »ovaj konj« ili »Peter« su singularni termini; »nešto« ili »svaki čovek« su subjektni izrazi, ali ne i singularni termini. »Postoji« je predikat, ali ne i generalni termin (kako ćemo videti u pogl. 11).

Veštački jezik koji se upotrebljava u modernoj logici, ima (najmanje jednim delom) taj smisao, što upotrebljava veštačku i standardizovanu gramatiku na taj način, što je 1. gramatička struktura transparentnija pored semantičke strukture i što 2. postoji jednoznačna korespondencija između semantičke i gramatičke strukture (isključeno je da jedna te ista gramatička struktura može imati različiti semantički smisao, i obrnuto). Neko ko stoji izvan mogao bi lako pomisliti da se ovaj veštački jezik udaljava od našeg stvarnog jezika. Ali, to važi samo gramatički. Semantička struktura našeg stvarnog jezika postaje jasnija u ovom veštačkom jeziku nego što je to u gramatici našeg stvarnog jezika.

Pogledajmo ovu veštacku gramatiku, kad se ona proširi na singularne i generalne stavove. Najpre se uvode znaci za singularne i generalne termine, i to, normalno, mala latinska slova »a«, »b«, »c« za singularne termine, a velika latinska slova »G«, »F«, »H« za generalne termine. Relacioni izrazi su neka vrsta generalnih termina i isto se tako simbolizuju velikim latinskim slovima.

Kao elementarni stavovi se pojavljuju oblici »Fa«, »Rab«. Ako se, dakle, pridržava konvencije da se generalni termin svagda stavlja pred ovaj ili onaj singularni termin, sled singularnih termina koji stoji iza relacionog izraza treba da odgovara uslovu da se radi o nekom uredenom paru (up. 6.1). »Peter je smrtan«, dakle, simbolizuje se kroz »Fa«, »Peter bije Paula« kroz »Rab«.

Uporedimo ovo simbolizovanje sa onim koje smo upoznali u poglavljiju 3! Tamo je simbolizovanje imalo smisao da na mesto sadržinskih izraza stavi *variabile*. Sada, naprotiv, *prevodimo* neki izraz prirodnog jezika (npr. »Peter«) nekim odgovarajućim izrazom logičkog, veštačkog jezika (npr. »a«). Nadeštanje »Peter« kroz »a« ne predstavlja, dakle, nikakvo formalizovanje; »a« nije individualna varijabla nego takozvana individualna konstanta. Izraz »a« je samo reprezentant izraza »Peter«. Kako ćemo odmah videti, u modernoj logici se takođe upotrebljavaju takozvane individualne varijable: »x«, »y«, »z«. Ovi znači, ipak, fungiraju kao pronomina i nisu varijable u logičkom smislu formalizovanja. U ovome što sledi uzećemo u obzir dvoznačnost, kako kod simbola za singularne termine (»a«, »b«, »c«), tako i kod simbola za generalne termine (»F«, »G«, »R«), utoliko što ostavljamo otvorenim da li su oni mišljeni svagda kao puki (uvek sadržajno shvaćeni) prevodi odgovarajućih izraza prirodnog jezika ili kao varijable u smislu koji je definisan u poglavljju 3. Isto važi za stavne simbole »p«, »q«, »r« (pogl. 7). Ova dvoznačnost nam izgleda bezazlena, jer se uvek iz konteksta vidi u kom smislu su mišljeni simboli, dok bi izbegavanje ove dvoznačnosti dovelo do podupavljanja upotrebljenih simbola. U svakom slučaju, značajno je što svi sada upotrebljeni simbolički izrazi – bez obzira na to da li fungiraju kao varijable ili ne – imaju jasno definisan semantički smisao; time je upravo definisana gramatička logička veštačka jezika.

Da bi se sada razumelo simbolizovanje generalnih stavova, polazimo od formulacije prirodnog jezika, na kome ćemo gore najlakše moći da spoznamo semantičku strukturu: »Svaki koji je F, jeste G«. Već smo videli da to treba ovako razumeti: »Svaki, kada je to F, jeste G«. I kod partikularnih stavova se možemo orientisati na oblik običnog govorca: »Postoji nešto što jeste F i G«. Kvantori (»svaki«, »neki«) biće, dakle, pretpostavljeni. Sada treba zapaziti da već u ovoj obično-govornoj verziji partikularnog stava iza kvantora stoji zamenica (»nešto«), koja se onda u sporednoj rečenici preuzima u relativnu zamenicu (»koji«). Isto tako, u univerzalnom stavu imali smo zamenicu »svaki«, koja je preuzeta kroz relativnu zamenicu »koji«. Dakle, koristimo i u simbolizovanju neki odgovarajući znak upućivanja. Gornja formulacija u običnom jeziku za univerzalni stav očito se može ovako preformulirati: »Svaki x: kada je x F, x je G«. Partikularni stav može se odgovarajuće ovako formulisati: »Neki x: x je F i x je G«. Sami kvantori biće ovako opisani: »(x)« za »svaki x« (»sveopšti kvantor«), »(Ǝ x)« za »neki x« (»kvantor egzistencije«) – kod većine engleskih autora – »Ǝ x « i »Ǝ x « – kod većine nemačkih autora. (Sam Frege je koristio drugu simbolizaciju.) Tako se, dakle, za »Neki mravi su ljubičasti« pojavljuje struktura »(Ǝ x) (Fx i Gx)«, za »Svi mravi su vredni« struktura »(x) (kada Fx, onda Gx)«.

Ovaj simbolizam treba da učini vidljivom vezu generalnih stavova i onih singularnih stavova od kojih zavisi njihova istina. Uzmimo stav »Peter je smrтан« u simbolizovanju »Fa«. Ovaj stav sada možemo misliti bez singularnog termina: tada imamo tzv. *otvoreni stav* () je smrтан, odnosno »Fx« (to »x« je u ovom izrazu samo jedno prazno mesto). Ovaj otvoreni stav ponovo možemo rekonstruisati u neki potpunji stav, ukoliko na prazno mesto stavimo neki proizvoljni singularni termin (npr. »Franz je smrтан«, »Fbx«), ili, pak, postavimo neki kvantor. U simbolizovanju ova poslednja mogućnost uzima oblik »(x)Fx«, odnosno: »(Ǝ x)Fx«; sada ovo »x« nije više samo prazno mesto nego fungira kao zamenica. Semantička veza između »(x)Fx« i »(Ǝ x)Fx« s jedne i »Fa«, »Fb«, »Fc« itd. s druge strane, jeste – kako smo videli – ta što je »(x)Fx« istinit kada su svi ovi singularni stavovi istiniti, a »(Ǝ x)Fx« je istinit kada je najmanje jedan od ovih stavova istinit.

Sada možemo da shvatimo kako je Frege mogao rešiti polazni problem multiplicirane kvantifikacije (up.S.83 i d.). Polazimo od stava sa jednim relationalnim izrazom, npr. »Peter zavidi Simonu«. Istu operaciju, koju smo upravo jednom izveli, sada možemo jednu iz druga *dvaput* izvesti. Najpre obrazujemo otvoreni stav »Peter zavidi ()«, odnosno »Rax«, i dopunjavamo ga ponovo pomoću kvantora u neki potpunji stav: »Peter zavidi nekome«, odnosno »(Ǝ x)Rax«. Sada istu operaciju primenjujemo još jednom na upravo nastali stav. (Pošto je »x« već kroz njegov zamenički odnos utvrđen kada kvantor egzistencije, sada moramo upotrebiti neku drugu takozvanu individualnu varijablu »y«.) Tako se sada pojavljuje otvoreni stav () zavidi nekome«, odnosno »(x)Ryx«, i sada takođe možemo izvesti ovaj otvoreni stav uz pomoć nekog kvantora, npr. sveopštег kvantora: »Svako zavidi nekome«, odnosno »(y)(Ǝ x)Ryx«. Smisao stava koji se pojavljuje iz ove dvostrukre operacije zavisi od sleda u kojem sprovodimo obe operacije. Ako bismo pošli u drugom pravcu: dobili bismo stav »Postoji neko kome svi zavide«, odnosno »(y)(x)Ryx«. Ovome korak po korak konstrukcije nekog iskaza sa više kvantora, sada takođe odgovara zavisnost korak po korak istine nekog takvog iskaza od istine drugih iskaza: »(y)(x)Ryx« je istinit kada su istiniti »(Ǝ x)Rax«, »(Ǝ x)Rbx« itd., a prvi član ovog sleda – »(Ǝ x)Rax« – je istinit kada je istinit neki od »Rab«, »Rac« itd. Konstrukcija korak po korak je pokazana u sledovanju u kojem su kvantori bili unapred izvedeni, a time se mogu izbeći više značnosti koje se u običnom jeziku mogu isključiti samo ad hoc pravilima (već »Svako zavidi nekome« nije jednoznačno; da li se misli da – kako je gore bilo pretpostavljeno – to važi za svakog, što on nekom zavidi, ili da svi nekom zavide?).

S nemačkog preveo: Miroslav PROKOPIJEVIĆ

**Izvor: E. Tugendhat/U. Wolf
LOGISCH-SEMANTISCHE PROPÄDEUTIK,
Reclam, Stuttgart, 1983, str. 79-103**

B E L E Š K E

1 Ovaj i sledeći primer uzeti su iz: Quine – *Grundzüge der Logik*, Ffm 1969, & 22 (prev. s engl. *Methods of Logic*, London, 1952).

2 Vrlo je značajno uvek jasno razlikovati da li se neki izraz (poput »Sokrat«) upotrebljava da bi se govorilo o nekom predmetu ili se govor o samom izrazu (znaku). U drugonavedenom slučaju sam znak je predmet o kojem se govor, pa se mora upotrebiti neki drugi izraz da bi se ovaj predmet (znak) označio. Najjednostavnija mogućnost nekog takvog označavanja znaka je da upotrebljavamo izraz »Sokrat«, odnosno da jednostavno skraćemo upotrebljavamo izraz »Sokrat«. Upotreba nekog izraza sa znacima navoda jeste, dakle, jednostavna konvencija za označavanje nekog izraza (naravno, moguća samo u pisanim jezicima). Svi semantički svesni moderni autori pridržavaju se ove konvencije. Čitalac bi se, dakle, trebao navići da pazi upravo na to da li je, npr. reč o Sokratu ili »Sokratu«, te da, takođe, sasvim usvoji ovu konvenciju, da bi tako izbegao opasnost zamene znaka i označenog.

3 Up. Davidson – *Truth and Meaning*, in: *Synthese* 17 (1967), p. 304 – 323.